

Inhoud

	Inleiding op dit boek	VII
	Kennismaken met Thijmen	XI
Hoofdstuk 1	Hoe verken je een vraagstuk?	1
1.1	Focus	2
1.2	Context	6
1.3	Begrijpen	9
1.4	Dialog	14
	1.4.1 Perspectieven	15
	1.4.2 Manieren om de dialoog aan te gaan	17
1.5	Houding	21
Hoofdstuk 2	Hoe word je 'evidence informed'?	27
2.1	Doel en onderzoeksvragen	28
2.2	Informatie inventariseren	33
2.3	Informatie selecteren	37
2.4	Geselecteerde informatie verbinden	40
Hoofdstuk 3	Hoe kom je tot ideeën?	45
3.1	Ideal, Real and True	47
3.2	Beroepskwalificatie en persoonsvorming	49
3.3	Cocreëren met Socrates	54
3.4	Van ontwerpdoelen naar ontwerpcriteria	57
3.5	Geen wetenschap zonder geweten	65

Hoofdstuk 4	Hoe maak je een prototype?	71
4.1	Interventie ontwerpen	72
4.2	Feedback op prototype	73
4.3	Plannen en organiseren	76
4.4	Maken	79
4.5	Houdingsaspecten	90
4.6	Ethisch handelen	92
Hoofdstuk 5	Hoe pas je het ontwerp toe?	97
5.1	Handelen als leraar	99
5.2	Houdingsaspecten	103
5.3	Uitvoering	106
5.4	Proces volgen	111
5.4.1	Vragen stellen	111
5.4.2	Observeren	114
5.4.3	Lesmateriaal bestuderen	115
5.5	Feedback bij uitvoering	116
Hoofdstuk 6	Hoe onderzoek je de opbrengst?	123
6.1	Resultaten weergeven	124
6.2	Evalueer je ontwerp	132
6.2.1	Het plannen van je onderzoek	133
6.2.2	De dataverzameling	134
6.2.3	De begripsvorming	136
6.3	Onderzoek weergeven	138
6.4	Reflecteren	141
6.5	Onderzoek en je professioneel profiel	144
	Literatuur	150
	Over de auteurs	153
	Register	154

1

Hoe verken je een vraagstuk?

Als onderwijsprofessional met een onderzoekende houding zie je soms dingen die je zou willen veranderen. Je hebt een probleem dat je wilt oplossen of een ambitie die je wilt bereiken. Wat zou je kunnen doen om die ene leerling beter te ondersteunen in het aanleren van de grammatica? Hoe kun je in jouw klas en bij jouw vak gebruikmaken van een socratische dialoog? Welke didactische aanpak kun je gebruiken om leerlingen aan te zetten tot spreken in een vreemde taal?

In dit hoofdstuk staat centraal hoe je zo'n vraagstuk kunt verkennen. We bespreken hoe je focus legt, hoe je de context analyseert waarin je je onderzoek uitvoert, hoe je kunt weten of je het vraagstuk begrijpt en hoe je anderen kunt betrekken bij je onderzoek. Het hoofdstuk sluit af met de houdingsaspecten die in deze fase het meest van belang zijn.

1.1 Focus

Als leraar ben je werkzaam in een steeds veranderende omgeving. Die veranderingen kunnen komen van buitenaf (overheid, onderwijsinspectie, school) of van binnenuit (je voelt zelf de behoefte dat het 'anders' moet). Dat vraagt van jou dat je flexibel bent: je kunt je aanpassen aan de omgeving, je kunt je handelen aanpassen. Om dat goed te kunnen doen, heb je drie vaardigheden nodig (Andriessen, 2014). Ten eerste is het nodig dat je kunt reflecteren op de situatie waarin je werkt en op je eigen handelen. Aan de hand van deze analyse kun je bepalen wat er goed en minder goed ging. Wellicht kun je met je eigen kennis verklaren waarom dit het geval is. Ook is het van belang dat je weet waar je kennis vandaan kunt halen. Op basis van deze al beschikbare kennis kun je beter begrijpen wat er speelt in jouw omgeving, welke mogelijkheden er zijn voor jouw handelen en wat de beste manier van handelen is in jouw praktijk. Tot slot is het soms noodzakelijk om zelf onderzoek te doen, omdat voor jouw specifieke omgeving (nog) niet genoeg kennis beschikbaar is, of omdat niet duidelijk is hoe je de kennis in jouw context moet toepassen. Reflecteren op je situatie en handelen, evidence based practice en innoveren wordt gezamenlijk 'onderzoekend vermogen' genoemd (HBO-raad, 2009).

Uit het voorgaande kun je afleiden dat het onderzoekend vermogen in het onderwijs niet op zichzelf staat. Het gaat in de onderwijspraktijk niet om het onderzoeken zelf, maar het onderzoekend vermogen is gericht op de ontwikkeling van een beroepsproduct. Als leraar is dat beroepsproduct vaak een handeling: professioneel gedrag naar leerlingen (Losse, 2018). Dat professioneel gedrag kan van alles zijn: iets uitleggen, omgaan met een leerling met ADD, een toets maken etcetera. Als je er bij nadenkt, zul je je realiseren dat je eigenlijk voortdurend aan het onderzoeken en ontwerpen bent.

Opdracht

Denk terug aan een gemiddelde werkdag. Welk professioneel gedrag naar leerlingen zie je bij jezelf? Maak het concreet, dus bijvoorbeeld: 'de kinderen uitgelegd wanneer je een -t toevoegt bij de werkwoordvervoeging'. Noem minstens vijf dingen.

Wanneer je de opdracht hebt gedaan, heb je een lijstje met allerlei verschillende activiteiten (oftewel je beroepsproducten/handelingen van professioneel gedrag). Als leraar ben je tijdens je werkdag namelijk voortdurend aan het switchen tussen uiteenlopende taken. Al deze verschillende taken leiden tot praktijksituaties, die ook weer je nieuwsgierigheid kunnen prikkelen. Dat betekent dat je je onderzoek kunt richten op veel verschillende thema's. Wanneer je onderzoek gaat doen, is dat juist niet handig. Om je onderzoek haalbaar (en leuk!) te houden is het nodig dat je je onderzoek klein houdt. De eerste vraag die je jezelf dan stelt is: waarom wil ik onderzoek doen?

Opdracht

Waarom wil je onderzoek doen? Als je voor jezelf duidelijk hebt waarom je onderzoek wilt doen, heb je tijdens het onderzoek een 'punt' om telkens weer naar terug te komen. Is wat je aan het doen bent nog steeds in lijn met je oorspronkelijke idee om onderzoek te doen? In deze opdracht staat een aantal zinnen dat je zelf verder kunt invullen (geïnspireerd op Baumfeld, Hall, & Wall, 2009). Je hoeft ze niet allemaal in te vullen. Ze zijn bedoeld als 'denkinspiratie', startpunt voor je onderzoek.

- Een situatie die mij nieuwsgierig maakt is ...
- Ik wil ... veranderen, omdat ...
- Ik wil graag ... verbeteren.
- Mijn studenten zouden graag willen dat ik ... anders doe.
- Mijn collega's en ik zijn op zoek naar een methode om ... te bereiken.
- Ik denk dat het gebruik van ... leidt tot ...
- Ik zou ... graag willen uitproberen in mijn contactmomenten.

Zoals je op basis van de denkinspiratie hebt kunnen zien, is onderzoek waarbij je praktijk centraal staat, meestal gericht op het uitproberen van (wellicht voor jou nieuwe) kennis en/of vaardigheden of het toetsen van jouw visie aan de praktijk. Het idee dat je wilt uitproberen is je startpunt voor het onderzoek. Maar het startpunt is vaak nog niet afgebakend genoeg om goed te weten wat de opbrengst van je onderzoek gaat zijn. De opbrengst van het onderzoek is iets dat jij, maar ook collega's, kunt gebruiken in de eigen lespraktijk. Deze vorm van onderzoek, waarbij een praktisch product gemaakt wordt, noemen we *ontwerponderzoek*.

Tijdens het afbakenen bepaal je de focus van je onderzoek. Je wilt met je ontwerponderzoek een doel bereiken. Welk doel is dat voor jou? Welke verandering in de schoolpraktijk levert jouw onderzoek bijvoorbeeld op? Het hebben van een focus heeft allerlei voordelen. Ten eerste maak je met de focus duidelijk wat de relevantie is van jouw ontwerponderzoek voor de praktijk (Hevner, 2007). Je kunt zo aan anderen uitleggen waarom je onderzoek doet. Dat draagt bij aan het creëren van draagvlak, zodat collega's mee willen helpen of het begrijpen wanneer je een keer niet aanwezig bent bij een vergadering of iets dergelijks. Ook kun je het jezelf voorhouden als het onderzoek even niet zo goed loopt. Dat gaat een keer gebeuren en dan is het altijd prettig om zelf na te kunnen lezen waarom je het onderzoek ook al weer deed! Ten tweede kun je de focus gebruiken om je onderzoek te evalueren. Tijdens de evaluatie bepaal je of je ontworpen beroepsproduct passend is voor de oplossing van het probleem in de praktijk.

Als de focus goed is gelegd, is daarin ook jouw manier van werken zichtbaar. Als leraar heb je namelijk een bepaalde 'handtekening', die gebaseerd is op jouw visie op mens, maatschappij en onderwijs. Deze handtekening wordt ook *professioneel profiel* genoemd. Door oprecht kritisch te zijn naar je handelen en onderwijspraktijk kun je ontdekken wat jouw handtekening is en dit zichtbaar maken in je focus.

Opdracht

De volgende opdracht helpt je om je focus verder gestalte te geven in het verlengde van jouw visie op mens, maatschappij en onderwijs. Neem didactisch materiaal in gedachten waarmee je vaak werkt. Bekijk dit materiaal kritisch. De vragen die je daartoe stelt zijn:

- Ben ik het hiermee eens of oneens en waarom is dat zo?
- Als ik het ermee eens ben hoe zou ik mijn eigen mening nog willen nuanceren en waarom doe ik dat op die manier?
- Als ik het er niet mee eens ben hoe luidt mijn eigen mening dan en waar is deze op gebaseerd?
- Ligt wat ik van plan ben te ontwerpen in het verlengde van mijn mens-, maatschappij- en onderwijsvisie?

De focus die je legt in je onderzoek (het doel dat je wilt bereiken), zal gedurende het onderzoek ongeveer gelijk blijven. Je wilt immers iets oplossen, iets te weten komen, iets maken dat voor jouw situatie relevant is, waar jij, je collega's en je leerlingen iets aan hebben. Om houvast te krijgen bij het formuleren van je focus kun je daarom vaststellen wat er binnen en buiten het

doel van je onderzoek valt. Waar ga je je wel mee bezig houden en waarmee niet? Hóe je je doel gaat bereiken, kan wel veranderen tijdens je onderzoek doordat er veranderingen zijn in je schoolpraktijk, de beschikbare faciliteiten of omdat je nieuwe dingen hebt geleerd (Easterday, Rees Lewis & Gerber, 2018). Dit zijn allemaal onzekerheden die de manier waarop je je doel kunt bereiken, beïnvloeden. Daarom kun je in je focus alleen vastleggen wat je doel is en niet hoe je het doel gaat bereiken.

Als leraar kun je van nature geneigd zijn om snel tot een oplossing te komen (Van Swet & Munneke, 2017). Dat heb je ook nodig in je praktijk: je kunt niet altijd verschillende mogelijke reacties de revue laten passeren en op basis van een bewuste redenering een actie kiezen, terwijl de situatie in de klas uit de hand loopt. Je handelt intuïtief, gevormd door je ervaring en kennis. Bij het doen van ontwerponderzoek is het juist van belang dat je wél een pas op de plaats maakt: eerst bedenken wat de mogelijke oplossingen zijn, dan een beargumenteerde oplossing uitproberen.

Dit heeft invloed op de formulering van de focus: je kunt deze alleen globaal formuleren omdat er tijdens het onderzoek nog veel kan veranderen. Je kunt namelijk nog niet alles overzien. In de casus over Elisa wordt dit verduidelijkt.

Casus

Elisa geeft les in de onderbouw vmbo-Kader. Ze heeft moeite met klas 2B: het is een klas met veel onrustige leerlingen die elkaar beïnvloeden. Elisa vraagt zich af of ze de energie die de leerlingen hebben, niet op een positieve manier kan inzetten voor haar vak. Misschien met een project-opdracht? De leerlingen zijn ook betrokken bij de buurt waarin de school staat. Zouden de leerlingen daar wat mee kunnen doen binnen het project? Of iets doen met de jaarlijkse excursie die de leerlingen maken? Of zou ze het voor elkaar kunnen krijgen om een potje geld te regelen voor een 'eigen' excursie?

Elisa's hoofd draait al gauw overuren. Er zijn allerlei randvoorwaarden en onzekerheden rond haar plannen. Ze raakt er bijna door uit het veld geslagen en ze is nog niet eens begonnen. Bovendien: is een excursie wel het beste middel om haar doel te bereiken? Wat is haar doel, haar intentie? Na wat brainstormen komt Elisa tot de volgende focus: ik wil bereiken dat klas 2B vmbo-Kader actief meedoet in een kortlopend project over burgerschap. Hoe ze dat vorm gaat geven (in een opdracht, met activerende didactiek, met 21e-eeuwse vaardigheden ...) dat ziet ze later wel. De focus is er in ieder geval!

Samengevat

- ▶ In ontwerponderzoek door (aankomende) leraren staat de ontwikkeling van een beroepsproduct centraal.
- ▶ Het antwoord op de vraag 'waarom wil ik onderzoek doen?' is de aanleiding voor je ontwerponderzoek.
- ▶ Je houdt je onderzoek klein door een focus aan te brengen.
- ▶ Deze focus is gericht op de opbrengst (doel) van je ontwerponderzoek, niet op hoe je het doel gaat bereiken.

1.2 Context

Welk thema in jouw onderzoek ook centraal staat: bij ontwerponderzoek is de context altijd van belang (Plomp, 2013). Je voert je onderzoek uit binnen een context. De omgevingsfactoren in die context hebben invloed op de resultaten van jouw onderzoek. De context bestaat uit grofweg drie delen (factoren): de doelgroep, de leraren en de school. Deze drie hangen met elkaar samen. Zowel de leraren als de leerlingen hebben immers gekozen voor een bepaalde school, die op een locatie in een stad of dorp staat. Maar: Zijn leerlingen vrij om te kiezen naar welke school zij willen? Of zijn zij verplicht binnen een bepaald postcodegebied naar school te gaan? Heeft de school specifieke ingangseisen gesteld aan de leerlingen en/of leraren? Hoeveel invloed hebben leraren op het aannemen van nieuwe leraren? Bovendien staat de school in een omgeving die ook invloed heeft op de school.

Het onderscheid tussen doelgroep, vaksectie en school is daarom niet altijd scherp te maken. Maar het beschrijven van de context geeft degene die geïnteresseerd is in jouw onderzoek wel een goed beeld van waar jij je onderzoek hebt uitgevoerd. De geïnteresseerde kan zijn context vergelijken met die van jou en zo bepalen of, en zo ja, op welke manier, jouw onderzoek voor hem relevant kan zijn. Besteed daarom voldoende tijd aan het verkennen en beschrijven van de context.

Voor de meeste onderzoeken is het beschrijven van de doelgroep erg belangrijk. De doelgroep is de groep mensen voor wie je iets gaat ontwerpen. Wat zijn dan belangrijke kenmerken om te beschrijven? Als vuistregel kun je gebruiken: omvang, samenstelling en niveau.

Bij de omvang en samenstelling van de doelgroep gaat het erom dat je de geïnteresseerde in jouw onderzoek duidelijk maakt hoe jouw doelgroep eruitziet. Je kunt daarvoor gebruikmaken van het volgende lijstje:

- Hoe groot is jouw doelgroep?
- Hoeveel jongens en hoeveel meiden zijn dat?
- Hoe oud is de doelgroep gemiddeld? Geef ook de laagste en hoogste leeftijd aan als er veel verschil tussen zit.

Vervolgens vertel je over het niveau. Is het een 2e-jaars BasisBeroeps-klas, een 6 Gymnasium, 2e-jaars niveau 3-opleiding? Het niveau en de leeftijd hebben effect op het functioneren van de doelgroep. Wat zie je daarvan als leraar? Hoe beïnvloedt dat jouw onderwijs? Tot slot kun je bekijken of er nog andere relevante informatie is die de lezer van jouw onderzoeksverslag nodig heeft om te begrijpen wat jouw doelgroep is. Hierbij kun je denken aan de aanwezigheid van de doelgroep op de school (bijvoorbeeld bij een BBL-opleiding waar studenten een groot deel van de week bij een werkgever werken) of specifieke kenmerken (gedragskenmerken, leerproblemen etcetera).

Casus

Haike doet onderzoek naar gespreksvaardigheid in het Engels in de 2e klas havo. Hij beschrijft zijn doelgroep als volgt: klas H2A is een grote groep van 31 leerlingen. De 18 jongens en 13 meiden hebben een prettige groepssfeer gecreëerd waar iedereen zichzelf mag zijn. In de klas heerst een gevoel van veiligheid. De gemiddelde leeftijd van de groep is 14 jaar. Eén leerling is wat ouder, hij is een jaar blijven zitten. Aan het eind van het jaar zouden de leerlingen op het niveau A2 van het Europees Referentie Kader (ERK) moeten zitten. Dat betekent dat ze kunnen communiceren over eenvoudige en alledaagse taken die een eenvoudige en directe uitwisseling van informatie betreffen (SLO, 2015).

Het is vervolgens relevant om kort iets te vertellen over je vaksectie, natuurlijk in het licht van jouw onderzoek. De visie en samenstelling van de sectie is vaak van invloed op de manier waarop er wordt lesgegeven (Smith & Ragan, 2005). Als in de vaksectie bijvoorbeeld de visie is dat er veel getoetst moet worden, dan zal dit zijn vastgelegd in het Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA). Als nieuwe leraar heb je dan weinig andere mogelijkheden dan je te conformeren aan het PTA. Je moet immers sterk in je schoenen staan om meteen een andere kant op te gaan. De visie van een vaksectie kan ook veranderen, onder invloed van een wisselende samenstelling of eisen vanuit de school of overheid.

De visie van een vaksectie kan bovendien invloed hebben op de manier waarop jij je onderzoek kunt uitvoeren. In het geval van de toetsing: Hoe staat de

vaksectie er tegenover dat jij bijvoorbeeld onderzoek wilt doen naar minder toetsen? Of vinden zij dat een erg grote stap en zien zij meer in onderzoek naar formatief toetsen in plaats van summatief toetsen?

Vertel tot slot over de school of de opleiding waarin je onderzoek plaatsvindt. Vertel alle zaken die van belang zijn om jouw school en/of opleiding te begrijpen. Gebruik bijvoorbeeld het volgende lijstje:

- Waar staat jouw school? Waar komen de leerlingen vandaan?
- Wat is de visie van jouw school?
- Heeft jouw school een bepaalde grondslag?
- Heeft jouw school een specifieke didactische aanpak?
- Zitten er meerdere opleidingsniveaus op jouw schoollocatie?
- Zijn er meerdere vestigingen?

Bij elke vraag kun je de vervolgvraag stellen: Hoe wordt dat zichtbaar in de school en in jouw les? Niet elke vraag is even relevant voor ieder onderzoek. Beperk je in je contextbeschrijving tot alleen vragen die direct invloed hebben op jouw doelgroep en onderwijspraktijk.

Casus

Studenten die op mbo-niveau bij Defensie willen werken, volgen een opleiding Uniform Beroep VeVa. De een niveau 3-opleiding Aankomende Onderofficier Grondoptreden is een tweeënhalfjaar durende opleiding. Aangezien het een niveau 3-opleiding is, zijn er geen algemene vereisten voor het niveau van het Engels (bij een niveau 4-opleiding is dat wel het geval volgens Steunpunt Taal en Rekenen mbo (2017)). Vanuit Defensie zijn er echter wel opleidingsspecifieke vereisten voor de beheersing van het Engels. De meeste vereisten gaan over de communicatieve beheersing van het Engels (schrijven, spreken en converseren) in een legercontext.

Alle scholen die een voorbereidende opleiding voor Defensie aanbieden, werken samen met het ministerie van Defensie en een onderwijspartner, Stichting Praktijk en Leren (SPL). Elke school is verantwoordelijk voor haar eigen curriculum en formatieve toetsing, maar de summatieve toetsing wordt ontwikkeld door SPL.

Opdracht

Zeker als beginnende leraar, nieuw op een school, kan het lastig zijn om te zien hoe bijvoorbeeld de visie van de school terugkomt in jouw lessen en contact met de leerlingen. Daarom kan het nuttig zijn om eens met collega's te spreken die al langer op de school werken. Hoe maken zij de visie van de